

Я. ВАРОНКО.

БЕЛАРУСКІ РУХ

ад 1917 да 1920 году.

КАРОТКІ АГЛЯД

МОЎНА. М. Д. Д. Д. Д. Д. 1920.

Я. ВАРОНКО.

БЕЛДРУСКІ РУХ

ад 1917 да 1920 году.

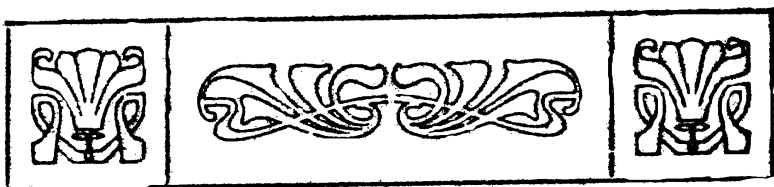
КАРОТКІ АГЛЯД.

КОЎНА.

1920.

pawet.net

I.

Петраградскі перэварот 27 лютага 1917 году, вядомы пад назвай „фэвральскай рэвалюцыі“, даў да нацыянальнага руху ўсіх народаў, населяўшых былую Расею яшчэ і востра палітычны выгляд.

Як і украінцы, палякі, латышэ, літвіны, і беларусы ўсюды сталі арганізавацца ў палітычныя аб'яднаньня і ўжэ ў сакавіку таго ж году склікалі ў Менску першы зьезд беларускіх нацыянальных і палітычных дзеячоў.

Часовы Расейскі „Рэвалюцыйны“ Урад, аслабнўшы старонку ад царызму, не змог сам усьцерагчыся, каб не захварэць царскай палітыкай і доўга на знаходзіў тых срэцтваў, якія выбавілі бы Расею ад развалу. Расейскія Габінэты князя Э. Львова і А. Керэнскага за ўвесь час рэвалюцыі ад лютага да кастрычніка 1917 году паказалі сваю поўную несьвядомасьць у нацыянальных пытаннях і гэтым самым дапамаглі самачыннасьцям паўстаючых ўсюды

апазыцыйных нацыянальных арганізацый, у тым ліку і беларускіх.

Народ левеў ва ўсіх пытаннях. Арганізаваны на першым беларускім зьездзі ў сакавіку-Беларускі Нацыянальны Камітэт, у летку 1917 году павінен быў уступіць свае права на аб'яднаньне ўсяго беларускага народу замяніўшай Камітэт—Цэнтральнай Радзе Беларускіх Арганізацый і Партыі, перэважываючае палажэньне ў якой заняла старэйшая, спраўляўшая тады 20-цілецце свайго існаваньня, -Беларуская Сацыялістычная Грамада.

У гэты час, як ў краі, так і на фронці, ўсюды шпарка сталі расьці беларускія арганізацыі, у большай сваёй часьці-палітычныя, а так сама і прафэсыянальныя, культурна—прасьветныя, бежэнскія і іншыя.

Менск стаў цэнтрам беларускай палітычнай работы. Ад яго не адставалі беларускія арганізацыі Петраграду і Масквы: у першым знайходзіўся Цэнтральны Камітэт Беларускай Сацыялістычнай Грамады, Беларускае Таварыства помачы пацярпеўшым ад вайны, Беларускае Прэдстаўніцтва ў Асобай Нарадзе дзеля апрацаваньня Закону аб выбарах да Ўсерасейскага Устаноўчага Збору; ў Маскве рабіла шырокую працу многатысячная па ліку сваіх членаў бежэнская арганізацыя непалітычнага характэру Беларускай Народная Грамада, якую падтрымлівалі, як сацыялісты, так і Хаўрус беларускага правастаўнага духавенства.

Зразумела, што нацыянальная праца кіпела ў раёні вольнай ад нямецкай акупацыі беларускай тэрыторыі, а дасягне, ў такіх местах, як Полацк, Вітэбск, Смаленск, Магілёў, Бабруйск, Слуцк, якія былі звязаны, як са сваім цэнтрам,—ўсе з Менскам.

Параскіданья праз вайну на ўсім абшары былой Расеі беларусы з кожным днём усё галасьней і ясьней давалі аб сабе знаць.

Асабліва беларуская праца стала шпарка ўзмацоўвацца пасля выступленьня беларусоў на Маскоўскай Дзержаўнай Нарадзе, а затым на Петраградзкай Дэмакратычнай Нарадзе, skutкам якіх было устанавленьне Часовай Рады Расейскай Рэспублікі (куды так сама папалі і беларусы), якая замяніла сабою аджыўшую свой час сталыпінскую Гасударственную Думу.

Адной з найболей патрэбнейшых і жыцьцёвых праяў нацыянальнага руху наагул—была арганізацыя нацыянальных войскаў, як украінскіх, польскіх, чы латышскіх. На арганізацыю іх тагочасны начальнік ўсёй Расеі А. Керэнскі даў сваю высокую згоду. Беларусы ж, не глядзячы на іх настойчывыя хлапоты, не атрымалі ад „Глаўкаверха Керэнскага“ нават права на арганізацыю беларусоў—ваенных у землячэства.

У канцы верасьня беларусы такі папрабавалі ўзяць гэтак права рэвалюцыйным шляхам. Беларускія арганізацыі Заходняга Фронту, асабліва 10-ай арміі, якая стаяла ў Меншчыне, склікалі ў кастрычніку Зьезд Заходняга Фронту ў Менску, на якім

залажылі фундамент дзеля утварэння Цэнтральнай Беларускай Вайскавай Рады.

На гэты ж час і Цэнтральная Рада Беларускіх Арганізацый і Партый у Менску, дасягнуўшая свайго найвялікшага ўплыву на беларускую дэмакратыю, прыняла назву Вялікай Беларускай Рады, мэтай якой стала ужэ прыгатаўленне дзеля прыняцця (калі не захоплення) пры дапамозе Вайскавай Рады усёй ўлады на абшарах этнаграфічнай Беларусі*).

II.

Палітыка Часовага Расейскага Ураду, якога парадзіла „фэвральская рэвалюцыя“, прывела да таго, што изгаворанныя большэвікамі петраграцкія работнікі і салдаты ў канцы кастрычніка 1917 году скінулі Урад А. Керэнскага і „вагнем і мячом“ сталі заводзіць у Расеі новы лад, галавой якога стаў крывавейшы з усіх расейскіх ўладароў Леў Троцкі.

Не глядзячы на шырокія абцаанкі і „дэкрэты“ аб правах нацыянальнасьцяў новага Расейскага „Сацыялістычнага“ Ураду і яго Народных Камісараў, беларусы нічога не дабіліся і цяпер. Новая расейская дэмакратыя, апрануўшыся ў чырвоную плахту, так званая, пролетарыяту, хварэла на тую ж імперыялістычную хваробу, на якую хварэлі і сам Раманаў і яго насьледнік Керэнскі. Зьменіўшы апошняга, новы „Глаўкаверх Крыленка“, прымушаны

---

*) Ад гэтага момэнту Менск стаў звацца Менскам-Беларускім, як стаяла на выданай Вялікай Радзю першай „Грамадзе для народаў Беларусі“.

лічыцца з фактам існавання нацыянальных украінскіх і польскіх войскаў, — цягнуў з развязаннем пытання аб дазваленні беларусам фармаваць свае нацыянальныя часткі, затым прабаваў правесці праект утварэння беларускай чырвонай арміі і ў скутку стаў забараняць і зачыняць беларускія вайсковыя арганізацыі наагул. Як ведама латышскія ваенныя часці ў свой час адыгралі дзеля бальшэвіцкага рэжыму ролю свайго звычайна жандармска-казацкіх сотняў, пакуль іх не зменілі кітайцы і башкіры.

Для беларусоў - бальшэвізм спачатку быў незразумелым зьявішчам, аднак ўзрост беларускай справы ад гэтага не спыніўся; наадварот, Вялікая Беларускае Рада, маючы на увазе моцна устаноўленную звычку з усімі беларускімі арганізацыямі (абы яны мелі выразна нацыянальны выгляд,) асабліва ваеннымі, якія былі утвораны блізка не на ўсіх франтах Цэнтральнай Беларускай Вайскавай Радай, пачула ў сабе даволі сіл, каб склікаць вялікі Беларускі Устаноўчы Зьезд.

Разгнананы перад тым Ёсерасейскі Устаноўчы Збор, у выбарах ў які, дзякуючы новай пролетарскай „свабодзі“, беларусы поўнага учасьцьця прыняць не маглі, даў повад беларусам надумаць аб сабе болей, ніж яны думалі да гэтай пары.

Беларускі Устаноўчы Зьезд пад імем 1-шага Ёсебеларускага Зьезду, скліканы быў Вялікай Беларускай Радай у сьнежню 1917 году і працаваў ад 5 да 18 чысла ў Менску. На ім было прэдстаўле-

на 1900 чалавец. прэдаўнікоў зямстваў, гарадоў, воласьцяў, хаўрусных крамаў, вучыцельскіх хаўрусоў, рожных прафэсыянальных арганізацый, культурна-просьветных таварыстваў, палітычных партый, грамад, а так сама ўсіх беларускіх бежэнскіх камітэтаў. Такім чынам ўвесь гэты ўсенародны сход быў голасам ўсёй Беларусі, як „расейскай“, так і нямецкай акупацыі (бежэнцы).

Пастановы 1-шага Ўсебеларускага Зьезду сталі першым фундамэнтам новага Беларускага Статуту дзеля таго, што яны ў першы чарод ясна ўстанавілі ў межах беларускай зямлі рэспубліканскі лад, умацовывалі права народу на зямлю, падкрэсьлівалі жаданьне беларусоў прымаць учасьць у будучэй Міравой Нарадзе, патрэбавалі адбудаўленьня разруйнаванай старонкі коштам воеваўшых гасударстваў і высадку польскіх і нагул воражых войскаў з абшараў Беларусі. Зьезд у канцы сваёй працы выбраў з свайго складу Раду 1-шага Ўсебеларускага Зьезду, якая павінна была арганізаваць фактычную ўладу на Беларусі, калі дзеля гэтага наступіць адпаведны час.

Гэта пастанова і зьняла маску з твары нацыянальна-цярпімага бальшэвізму, і... менскія бальшэвікі першым з 17 на 13 сьнежня (старага стылю) 1917 году разганалі Зьезд штыкамі і кулёмітамі, а глупых дзелячоў Зьезду, — колькі дзесяткаў чалавек, ўкінулі ў сутарыны сваёй крэпасці.

Гэты неслыханы ў гісторыі акт ўціску меў добрыя skutкі для беларусоў. Прэдаўнікі Бела-

рускага ўраду, вырабляючыся патроху з большавіцкіх турмаў, сталі вясьці сваю працу ў большай часьці нелегальна і паднялі агітацыю за незалежнасьць... ад большавікоў і чужынцоў.

Тым часам большавікі, такім жа ганебным спосабам расправіўшыся з Украінскай Цэнтральнай Радай, задумалі заключэньне міру на Наралзе ў Берэсьці—Літоўскім.

Згодна з наказам Зьезду, нелегальны Беларускі ўрад паслаў на Нарату ў Берэсьць і сваіх дэпутатаў (якія змаглі напасьці туды толькі пад відам райцэў Украінскай Дэлегацыі), але перашкодзілі угавору ф.-Кюльмана з Троцкім беларускія дэпутаты спозьніліся.

Баючыся за свой лёс у Беларусі, большавікі зусім спынілі працу блізка ўсіх беларускіх арганізацый асабліва ваенных; пасля звароту беларусоў з пратэстам проці падпісаньня Берэсьцейскага Міру барацьба гэта прыняла вельмі востры характэр. На жаль у Петраградзі зьявілася кучка особ—беларускіх хатніх палітыкаў, якая, зманеная грашовымі інтэрэсамі, зыйшла з большавікамі і стала яшчэ горэй псаваць працу сваякоў на бацькаўшчыне і нават прадаць іх.

Між тым падпісаньне Берэсьцейскай Умовы шыкавала дзеля Беларусі пашырэньне абшараў нямецкай акупацыі.

III.

Лёзунг большавікоў „ні міру, ні вайны“ немцаў не спалохаў, а ні. Паход іх на Дзвінск адгукнуўся

ў Менску і 19 лютага менскія бальшэвікі, абьявіўшы ўсенародна аб тым, што яны не выежджаюць і іх ўлада—моцна, як ніколі, самі між тым, падобна да пранцузаў у 1812 гаду, сталі грузіць на вазэ і сані свой (і чужы) скарб. А 7-ай гадзіне ў вечэры ўся бальшэвіцкая ўлада ў Менску, вядомая да гэтай пары пад назвай „Рады Народных Камісараў Заходняй Вобласьці і Фронту“ разлеглася ў колькіх вагонах на вагзале Маскаўскай чугункі, і, акружыўшы сябе кулёмітамі і броневікамі, ваевала з чугуначнай адміністрацыёй за хучэйшую... здпраўку іх ў Смаленск.

Ў гэту пару беларуская ўлада ў месці стала ужо легальнай. Яна хутка сабрала ўсе свае жывыя сілы, аслабаныўшы на волю ўсіх арэштованых бальшэвікамі. Споўняючы Камітэт Рады 1-шага Ўсебеларускага Зьезду разам з Цэнтральнай Вайсковай Радай стаў займаць ўсе урадовыя будынкі, і, увайшоўшы ў сувязь з ўсімі дужэйшымі нацыянальнымі арганізацыямі нацыянальных меншасьцяў, на ранку 20 лютага абвесьціў 1-шай Устаўнай Граматай сваю ўладу на ўсёй Беларусі.

21 лютага Споўняючы Камітэт Рады 1-шага Ўсебеларускага Зьезду, напоўнены прадстаўнікамі жыдоў, палякоў, велікарасейцаў і літвіноў, утварыў першы урад пад назвай Народнага Сакрэтарыяту, а сам, склікаўшы Раду Зьезду, прыняў на сябе заканадаўчыя функцыі.

Прававаўшыя разьвернуць сваю працу ў Менску польскія аэгіанеры, прызналі права беларусоў,

абрававаўшы аднак колькі польных скарбніц на агульную суму больш за 12 мільёнаў рублёў.

Прызнаньне палякамі права беларусоў на Менск было болей угаворным ніж фактычным, што далей дало сябе чуць.

Між тым нямецкія уланы збліжаліся да Менску. Беларуская ўлада, с кожным днём заваёвыўшая ўсё большы і большы ўплыў на жыхароў, пастанавіла застацца на мейсцы і чэкаць немцаў. Ўвайшоўшы ў Менск, першы нямецкі эшалон быў ўрачыста спатканы палякамі. Толькі некалькі гадзін пазьней адбылося пабачэньне немцаў з беларусамі, на якім беларусы заявілі немцам, што яны зьяўляюцца гаспадарамі краю і будуць абхозіцца з немцамі, як з гасьцямі.

На справі выйшла іначэй. Пачыняючы ад 25 лютага 1918 г. ўлада беларусоў стала зьменьшацца, а хутка абмежавалася толькі нацыянальна - прадстаўніцкай і дарадчай працаў. Што ж датычыць палякоў, то немцы адправілі іх спачатку з Менску ў Бабруйск, у раёні якога польскія легіёны знайходзіліся яшчэ колькі тыдняў, а потым і зусім абэзброілі і расфармавалі іх.

9 сакавіка 1918 г. Спаўняючы Камітэт II-гой Устаўнай Граматай абвясціў асьвоны Беларускай Канстытуцыі, а 25 сакавіка Рада Беларускай Народнай Рэспублікі, утворанная з Спаўняючым Камітэту і Рады I-шага Ўсебеларускага Зьезду, III-цый Устаўнай Граматай дэкларавала незалежнасьць Беларускай Народнай Рэспублікі ў межах, дзе не-

рэважываючую лічэбнасьць (адносна да другіх народаў) мае беларускі народ.

Зараз жэ аб сваіх Граматах Беларускі Урад паведаміў Бэрлін.

Ў адказ на гэтыя апошнія два акты Гэрманскі Рэйхсканцлэр даў знаць Народнаму Сэкрэтарыяту Беларусі, што Бэрлін разглядае Беларусь, як „часць Савецкай Расеі“ і па Берэсьцейскаму Угавору бэз Ураду Леніна гэтае пытаньне сам вырашыць не можэ: гэта значыць прызнаць новабудуемае Беларускае Госпадарства.

Пакуль у Менску знаходзілася другарадовае нямецкая ваенная улада, між немцамі і беларусамі вельмі часта выходзілі рожныя непаразумеьня, калі ж у травені месяцы ў Менск перэехала Галоўнае Камандаваньне 10-ай нямецкай арміі на чале з генералам О. фон-Фалькенгайнам, беларуская справа стала заваёвываць ўсе болей і болей правоў, хутка ўзмацовывацца і ў летку 1918 году беларусы, ужэ як дзержаўцы краю, атрымалі і права мець сваіх райцаў пры кожным нямецкім камэнданце, права разьездаў, учасцьця ў вырашэньні немцамі ўсіх гаспадарчых, культурна-просьветных і прафэсыяльных пытаньняў і так далей.

На жаль немцы цягнулі з разьвязаньнем пытаньня аб фармаваньні беларускага войска, ў чым лотым яны самі вельмі каляцца, як каюцца і цяпер.

На гэты час стала мажлівым зьвязаць духоўна Вільню з Менскам, старую акупацыю з новай, што так сама вельмі намагало справі; а тут яшчэ

шырока расцвілі беларускія друкі: ў Менску залажыліся—газеты „Вольная Беларусь“, „Беларуская Зямля“, „Беларускі Шлях“, „Крыніца“, штомесячнік „Варта“, ў Вільні — „Гоман“, „Беларуская Ілюстраваная Часопісь“, штомесячнік „Крывічанін“, у Слуцку — „Родны Край“. Сваім чарадам ўнутрэную беларускую працу падтрымлівалі беларускія закардонныя газеты: ў Кіеві — „Беларускае Слова“, „Беларускае Эха“, ў Адэсі „Беларусы ў Адэсі“; толькі бальшэвіцка - правакатарскія: маскоўская „Дзянніца“ і петраграцкі „Чырвоны Шлях“ запраданыя „народнаму камісару“ нацыянальных спраў, якому-сьць С. Джугашвілі, гаманілі, што менскія беларусы працуюць па указцы немцаў(!) і палякоў(!).

Проці такой брэхні гаворыць ясна усё вышэй напісанае.

Апроч дзяржаўнай працы ў краі, будуючыя Беларускаю Народную Рэспубліку установы,— Рада і Народны Сэкрэтарыят, развярнулі за гэты час і вялікую закардонную працу. Яшчэ ў летку 1918 г. былі устаноўлены дыплёматычна - консульскія прадстаўніцтва Беларускай Народнай Рэспублікі на Украіне— ў Кіеві і Адэсі, на Доншчыне — ў Ростові, на Паўночным Каўказі — ў Стаўрополі, на Літве — ў Вільні і нават у „Савецкай Расеі“ — у Маскве. У восень таго ж году былі арганізаваны надзвычайныя місыі, якія зрабілі падарожжы: ў Кіев— да Ураду гэтмана П. Скоропадскага (пры Міністру Загранічных Спраў В. Дорошэнко), ў Варшаву — да Ураду Рады Рэгенцыйнай, ў Вільню — да Ура-

ду Літоўскай Тарыбы, а так сама ў Бэрлін — да Германскага Рэйхсканцлера і фракцый Рэйхстагу, затым у Копэнгагу (ў Данію) і ў Бэрн (ў Швэйцарыю). Місія Беларускага Ураду арганізаваная дзеля падарожы да большэвікоў ў Маскву не выехала з-за небэзпэкі невярнуцца да хаты живою...

Гэтыя падарожы не далі адразу дзеля беларускага дзержаўнага будаўніцтва рэальнай карысьці, аднак жа яны мелі добрыя вынікі для ўнутранай працы беларусоў пад нямецкай акупацыяй. Насьля іх немцы сталі йсьці на вялікія ўступкі, сталі даваць нават часьць грошы з акупацыі на беларускія нацыяльныя справы, а насьне, на утварэньне і утрыманьне 1-шай беларускай гімназіі ў Буцлаві, на настаўніцкія курсы ў Менску, на Беларускі Вучыцельскі Інстытут, на беларускую школьную інспэкцыю і т. д.

9 кастрычніка 1918 году Рада прыняла новы Статут аб павялічаньні свайго складу—ліком болей за 100 членаў (з іх членаў 1-га Усебеларускага Зьезду было не болей 40) а крыху пазьней новы Статут аб Народным Сэкрэтарыяце, які ад гэтай пары стаў ужэ звацца Радай Народных Міністраў.

Германская Рэвалюцыя схіснула погляды немцаў з таго кірунку, на які стала нямецкае Галоўнае Камандаваньне ў кастрычніку 1918 году. Утворэньня насьля бэрлінскага перавароту салдацкія рады ў германскай арміі затрымалі справу разьвіцьця беларускай дзержаўнасьці: ўладу атрымалі людзі новыя, не знаёмыя с краем.

Яны далі можнасьць падняць галаву, як актыўным ворагам беларускага руху, так і скрытым анты-беларускім элемэнтам,—а, ласьне, зьмяніўшым свае погляды на нацыянальную справу жыдоўскім бундаўцам і даўно заслужыўшым благую славу велікарасейскім эс-эрам, якія страцілі свае палітычныя пазыцыі ў Расеі яшчэ ў 1917 гаду. У канцы лістапада апошнія, дзякуючы скасаваньню цэнзуры, літэральна сталі цкапаць цёмны і несьвядомы элемэнт на ўсё тое, што было ўтворана беларусамі і клікаць да парахаваньня.

Ганьня выступленьня далі думку беларусам чакаць небэзпэкі ў разе неспадзеванага выйсьця немцаў з Менску і разруйнавалі надзеі зьберагчы беларускія дзяржаўныя установы ў цэласьці. Беларускага войска не было, немцы адыйшлі ад Воршы, надыходзілі большэвікі з іх „надзвычайкамі“ і кітайскімі адрадамі, пасовывалася на Беларусь фізычная сьмерць.

У пачатку сьнежня беларускія установы вынесліся з Менску. На момэнт ўляла ў месці і ні бы-то ў краі перайшла да бундаўцаў і эс-эраў-маскалёў, якія зараз-жэ былі зліквідаваны большэвіцкім ваенна-рэвалюцыйным камітэтам, захапіўшым „чырвоны Менск“ 8 сьнежня.

Беларусоў спаткаў лёс украінцаў: яны пакінулі сваю сталіцу пад напорам крывавай маскоўкай сілы.

IV.

Пакуль у Менску ўсе бэз вынятку беларускія арганізацыі аб'ядналіся каля Рады Беларускай На-

роднай Рэспублікі, у Вільні, гэтым духоўным цэнтру беларусоў, а так сама і цэнтру тагочаснай нямецкай акупацыі, — Віленская Беларуская Рада (якая мела сваіх прадстаўнікоў і ў Радзе Рэспублікі) арганізавала падмогу. Маючы мэтай, калі, не абараніць Беларускае Гаспадарства, то хоць бы утрымаць у рамках дзяржаўнасьці беларускую справу, Віленская Беларуская Рада увайшла ў хаўрус з Літоўскай Радай (Тарыбай), каб, з дапамогай будучага літоўскімі дзеячамі на захадзе былога Вялікага Князьства Літоўскага—новага дзяржаўнага арганізму, абараніць хоць невялікую часьціну беларускай зямлі.

Гэтай часьцінай была ўся тэрыторыя старой нямецкай акупацыі, а, ласьне, — беларускія часьці Віленшчыны, ўся Городзеншчына і Аўгустоўшчына.

Грунтам гэтага беларуска-літоўскага хаўруса было абарона новым Літоўскім Гаспадарствам цэласьці заходніх беларускіх этнаграфічных граніц ад Польшчы—Аўгустова, Беластоку, Хорашчы, Бельску, Белавежы, і, зразумела, Городна і Саколкі.

Па ўтавору з літвінамі, Віленская Беларуская Рада паслала ў Літоўскую Раду шэсьць сваіх прадстаўнікоў, а адзін з членаў Рады Міністраў Беларускай Народнай Рэспублікі ўступіў у Літоўскі Урад на пасаду Міністра Беларускіх Спраў. Хаўрус гэты фактычна стаў існаваць з моманту выезду Беларускага Ураду з Менску, пасля чаго гэты Урад не пачынаў сваёй афіцыйнай працы ў Вільні, чы ў Городні, а перайшоў на гэнай тэрыторыі

на неафіцыйнае пражываньне.

За то ўся праца Беларускага Ураду цяперакі на праўдзена была пераважна на палітычную акцыю заграўнацай, куды Урад па слау сваіх прадстаўнікаў, — як на Украіну, так і ў Германію, ў Чэхію, ў Парыж.

Беларуска-літоўскі хаўрус між тым разьвіваўся. Вільню захапілі бальшавікі. Літоўскі Урад пераехаў у Коўну. Міністарства Беларускаіх Спраў перанеслося ў Горадно. скульптурна мела ўплыў на ўсю беларускую тэрыторыю нямецкай акупацыі, і, калі бы гэтаму ўплыву не перашкодзілі бы: — з аднаго боку неаднальковасьць палітыкі хожнай з нямецкай салдацкіх рад, з другога-слабасільнае нямецкага Галоўнага Камандаваньня на ўсходзі і з трацьцяга заборчая палітыка польскіх легіонаў, разьлігшыхся на беразі Нарана (якія хутка і пасунуліся на Беларусь, ні бы то абараняючы не ад бальшавікоў), то беларуская праца ў гэтай часьці Гаспадарства дасягнула бы поўнага свайго росквіту.

У пачатку студзеня 1919 году на вуліцах Горадна ўжо можна было бачыць адкрыта беларускае нацыянальнае войска. У кожным з наветовых местаў былі ўжо беларускія наветовыя камісары. У Горадні першы раз пачалі выдавацца беларускія газэты, як „Беларускі Народ“ (на двух мовах: беларускай і расейскай) і „Бацькаўшчына“. Пачалі расьці беларускія гурткі, разьвівацца нацыянальны тэатр. Пачалася паступовая беларусізацыя абшару, які на працягу цэлага року іёс на сабе адначасна ціжар

і польскага панаваньня і русыфікацыі.

Сьвяткуючая Антанта, зразумела, не прыбрала часу падумаць аб тым, што можа прынесьці Літве і Беларусі ганебны выхад немцаў у Германію і аддача на расправу палякам ўсяго ўсходу. У канцы красавіка гэта апошняе настолькі дало сябе чуць, што ў руці разузданых польскіх легіянераў папалі і Беласток, і Бельск, і Сяколка, і Городно, і Вільня.

Палякі пайшлі далей на ўсход, займаючы беларускія абшары. Міністэрства Беларускіх Спраў зноў перанеслося, ужо ў Коўну; гэтае места стала цяпер часовай сталіцай неакупаванай Літвы, у граніцах якой не аставалася болей ні воднага кавалачка беларускай зямлі. У Городні палякі разаружылі І-шы Беларускі поўк. Члены Беларускага Ураду, пражываўшыя да гэтага часу ў Городні, зусім пераехалі заграіцу. У польскай акупацыі асталася толькі некалькі чалавек, працаваўшых да гэтага часу ў беларускіх арганізацыях пад відамі заядлых палёнофобаў і прыяцелёў немцаў, а цяпер прымазаўшыхся ужо і да польскіх агентаў.

Зараз жа, па меры заняцця Беларусі палякамі, ўсе турмы ў Городні, ў Вільні, ў Беластоку сталі запаўняцца арашчованымі беларускімі дзеячамі, як і ў раёні панаваньня большавікоў. Сталі зачыняцца ўсе беларускія школы, настаўнікі гуртам вывозіліся ў Кракоўскія табары, паднялася страшная полёнізацыя краю. Арашту і ганеньню з боку польскай жандармарні паддэлі нават члены Бела-

рускай і Літоўскай Рад.

Перанёсшыся ў Коўну, установы Міністэрства Беларускіх Спраў пачалі там беларускую працу спачатку, утварыўшы аднак нелегальную сувязь з прадстаўнікамі Міністэрства ў польскай акупацыі. Беларускае воіска пачало ў Коўні арганізавацца на нова, і ў летку 1919 году ўжэ з'явілася, як асобная частка, на фронці: на паўночным-пехота і на паўдзённым - конніца. Развілася шырокая інфармацыя ўсіх прадстаўнікоў чужых дзяржаў у Літве, асабліва Амерыкі, Францыі, Англіі аб палажэньні беларускай справы; ўсе прадстаўнікі ад Міравой Нарады з Парыжа, якія наезджалі ў Коўну (а да красавіка ў Городно) атрымлівалі ад Міністэрства Беларускіх Спраў ўсестароньне асветленьне беларускага пытання.

Між тым і Вэрсальскі Мір быў падпісан. Усе заходы беларусоў спачатку аб абароні Беларусі ад палякоў, а затым аб устанаўленьні людзкіх адносін палякоў да акупаваных абшараў (калі польскія легіёны йшлі на ўсход па распараджэньню маршала Фоша?) ні да чаго не прывелі.

V.

Дзеля болей яснага агляду ўсёй беларускай справы за апісываемы час, патрэбна яшчэ адмеціць жыццё беларусоў пад бальшэвіцкім, а потым і польскім панаваньнем у той час, калі беларускія дзеячы рабілі справу ў Літве і заграйцай. Гэтай было сказана, што колькі беларускіх „палітэхдаў“ перайшло на польскую арганізацыю, гэта ў тым

сэнсі, што „толькі Польшча можа адбудаваць Беларусь“, с кім толькі і трэба быць беларусам у хаўрусе: з другога боку так сама колькі адшчэпенцаў прытулілася і да большевікоў „Савецкай Расеі“, хаўрус з якой нес ўсе зямныя дары беларускаму „народу“. За час вшчыя немцаў у Менску, „беларускія большэвікі“ працавалі ў Смаленску, але дзеля таго, што яны не маглі там разьвіць значнай палітычнай работы, маючы ў сваім распараджэньні вельмі невялічкую частку Беларусі, яны пастараліся зрабіць свае „каінава дзела“ пасля выхаду немцаў з Менску, а, дасьне, ў студзеню 1919 году.

Патрэбна тут зьвярнуць увагу на тое, што да гэтай пары большэвікі абражалі і высьмеівалі ня толькі тэрміны „Беларуская Рэспубліка“, „Незалежная Беларуская Рэспубліка“, але і самую назву „беларус“ быўшы раней да немцаў урад іх у цэнтру Беларусі—ў Менску называў сябе не іначай, як Народным Камісарыятам Заходняй Вобласці і Фронту. Цяпер жа, апіраючыся ня толькі на „беларускіх большэвікоў“, але і прыймаючы пад увагу тую працу, якую зрабіла ў нямецкай акупацыі Рада 1-га Ўсебеларускага Зьезду, а затым і Рада Рэспублікі, мінскаўскія большэвікі, хлынуўшыя ў Менск, абьявілі там асобным маніфэстам „Незалежную Беларускаю Савецкую Сацыялістычную Рэспубліку“. Тэна, што гэты крок быў пабудован на старым езуіцкім законе: для дасягненьня мэты—ўсё мажліва! Большэвікі прыцягнулі да сябе патрэбныя ім грамадзкія і палітычныя групы, скарысталі іх для ўзмацаваньня сваёй ўлады,

а потым адкінулі ад сябе ня толькі шчырых беларусоў, але і беларусоў-большэвікоў: усю справу ўзялі ў свае лапы маскоўцы, армяне, палякі і жыдоўскія адшчэпенцы, прыкрыўшы сябе вышэйпрапісаным беларускім імем.

У хуткім часе, тое самае было зроблена і ў Вільні, дзе была абьяўлена адоноса да літоўцаў такая жэ Літоўская Рэспубліка. Затым, так як бы перачытаўшы старыя белрускія газеты і праклямацыі, большэвікі аб'ядналі абедзьве Рэспублікі ў адну пад імем Літоўска-Беларускай і стварылі адзін урад, галавой якога пасадзілі для большэй бэзпэкі большэвіка-літвіна. Праца гэтага „Рабоча-Селянскага Ураду“ выразілася ў выданьні колькіх праклямацый, адозваў, двух-трох кніг на беларускай мове, а што самае цікавае, ў адданьні пад суд, надзору надзвычайчак, высылцы, чы просьба зачыненью ў астрэг многіх беларускіх нацыянальных дзеячоў, часьць якіх, у момэнт падходу палякоў да Менску ў летку 1919 году, большэвікі вывезьлі, як закладнікаў, у смаленскія і маскоўскія турмы.

Выцягваючы сабе найбольш карысьці за прапаганду назвы Беларускай Савецкай Рэспублікі, большэвікі, арганізавалі на фронці з палякамі і беларускія чырвоныя паякі. Значэньне якіх, гэтай „беларускай дружнай сілы“ дзеля беларусоў было ў тым, што ў большэвіцка-польскай вайне біліся, пралівалі кроў і гінулі не каранныя палякі і маскоўцы, а беларусы з абедвух старон, таму што і ў польскіх войсках паны арганізавалі на гэтым фронці

ашуканствам так тама „свае“ беларускія дывізіі.

З гэтага відаць, што як тыя, так і другія паставілі сабе мэтай выкарэняць не толькі беларускі нацыянальны рух, а і беларускую чалавечую сілу.

Пасьля ж заняцця Менску палікамі, большэвікі йзноў перэнесьлі свой „Беларуска-Літоўскі Урад“ у Смаленск, дзе ён такі і змарнеў у барацьбе з антынацыянальнымі элемэнтамі, якія не сцяпелі нават гэтай намінальнай непашаны да „Савецкай Расеі“.

Калі войскі Язэпа Пілсудкага распачалі сваю гаспадарку ў межах большай частцы Беларусі, Беларуска-Літоўскі Урад, працаваўшы да гэтай перы заграйцай, прабаваў націскуць на палікоў праз Антанту ў тым сэнсі, каб перэняць ад акупантаў хоць бы цывільную уладу ў краі. Гэта проба патрэбных вынікаў не дала. Тым часам невялічкая кучка асоб, пачала ўжэ афіцыйна туліцца да Пілсудкага і, ад імя нібыта адпаведных беларускіх груп, дарвалася да арганізацыі беларускіх вайсковых частак у польскай арміі, па прыкладу існуючых беларускіх войскаў у Літве. Благаславіўшы гэту справу, „сам“ Пілсудкі даў сваю згоду на скліканьне распушчонай у ліста педзі 1918 году пры надыходзе Бальшавікоў - Рады Беларускай Народнай Рэспублікі. Гэта палітыка нажалі запаліла надзеі на мажлівы ўсьнех беларускай справы ў раёні польскай акупацыі нават у непрымірных ворагах палікоў.

Рада Рэспублікі была склікана 12 лістапада 1919 году, на які дзень зьехалася ў Менск многа

беларускіх палітыкаў. Спачатку нішто здаецца не гаварыла аб благім канцы. Рада ўзмацоўвала свае пазыцыі, — але з палякамі гаварыла не надта. Важнейшыя пастановы адцягваліся. Палякі цешыліся, што Рада іх не лае, пашыралі далей сваю акупацыю і, затаіўшы дух, чэкалі ад Рады Граматы аб уніі з Польшчай, чы правідлоўей, пацвержэння... старой Гарадэльскай Уніі. У гэтай надзеі Рада то і была склікана! Але замест гэтага, беларусы перавыбравалі Прэзідыум Рады, зьменілі Раду Міністраў адпаведна да голасу партыяў і вынеслі энэргічны пратэст проці польскага гаспадарэння ў краі. Тут то палякі і зьнялі маску з свайго твару, абвешчалі Раду распушчэнай, як установу, якая пажадала рабіць дзяржаўную працу „немаючы на гэта законі нага права“. Між тым, як год таму наз д, кал Рада прыгатаўлялася прыняць уладу ў краі (пасля прыняцця „Статуту 9 кастрычніка“), увайшоўшыя ў Раду ад польскіх груп віднейшыя прадстаўнікі палкаў на Беларусі (ўсе юр’сты, адзіны нават сучасны Старшыня Менскага Вакружнага Суду), тады Рада мела на гэта законнае права, аб чым палякі вельмі гаманілі....

Распускам Рады помста палякоў неўдзячным беларусам не акресьлілася. часць новага Беларускага Ураду і Прэзідыуму Рады-іны пасадзілі у турму. Уцалеўшыя ад гэтага польскага разгрому беларускія дзеячы ўціклі з Менску і рознымі дарогамі прабраліся ўзноў загіраніцу.

На мейсца распушчэнай, а па іх словам - скар-

саванай Рады Рэспублікі, польскія ураднікі утварылі новую „Найвышэйшую Раду“, якая стала нават падтрымліваць скінуты Радай Рэспублікі і мусіць вельм салодк. для палякоў стары Урад.

Аднак уцёкшыя з Менску кіраўнікі Рады Рэспублікі і новага Ураду гэту новую авантуру хутка спынілі і „найвышэйшыя беларусы“ падаліся „ў адстаўку“.

Расхвалены праект арганізацыі беларускіх частак у польскай арміі, атрымаўшы высокую згоду Начальніка Речы Польскай Паспалітай і распаўсюжэны яшчэ ў восень 1919 году, да студзеня 1920 году не даў ні воднага салдата, ні воднага беларускага штыка.

Беларуская дзиржаўная справа йзноў перайшла не бежэнскае палажэньне. Асобна яна разьвілася ў гэты момэнт у Літве, дзе зьўляецца часткай аб'яднанай беларуска-літоўскай справы. Нежалежна ад гэтага, самастойная беларуская акцыя на падставі дабрасуседкіх адносін моцна пашырылася ў Латвіі, Эстоніі, Фінляндыі, Чэхіі і пры Украінскім Урадзе.

VI.

У заключэньне абгляду ўсяго перагяду беларускага руху ад пачатку 1917 году, патрэбна зьмярнуць увагу і на роўныя ніпаначэньныя беларусоў у іх вешчырасьці і на спробы знайсьці ў грунце беларускага руху нямецкія, польскія, альбо якія іншыя грошы.

Што датыча першага, то ў свой час, як мы бачылі, немцы падавалі вялікія надзеі ў дапамозе адраджэньню беларускае культуры і распаўсюжэньню

беларускага руху. Не можна ўпусьціць з вока таго факту, што фэльдмаршал Гіндэнбург першы ў пачатку 1916 году асобным расказам аб'явіў беларускую мову ў старой акупацыі мовай раўнапраўнай іншым мовам у краі: літоўскай, жыдоўскай і польскай. Праўда, не ў інтэрэсах імператарскага гэнэрала было называць у той, чы іншай часьці акупацыі переназываючай мовай (чы па нашаму дзяржаўнай) беларускую, чы літоўскую. Але, апроч таго, што пры немцах на беларускай мове друкаваліся адозвы, пашпарты, падтрымліваліся беларускія школы, дзекольныя выдавецтва, і то ўсё ў вельмі незначных, адносна да іншых, размерах, больш мы учасьця нямецкай грашавой дапамогі беларускай справе не знайходзім.

Што датыча польскай дапамогі беларускай справе, то да канца 1919 году ніхто з беларусоў гэтага нідзё ні чуў, ні бачыў. Расейскія русыфікатары даялі беларускіх дзесячоў за тое, што яны твораць элемент пераходны да палякоў, што яны „польскія найміты“ і так далей, але ў той самы час палякі ўсюды выступалі проці таго, каб ніякім спосабам не ўводзіць беларускай мовы ў касьцэле, бо гэта ёсьць пераход да маскалёў і схызматыкаў. Такім чынам і з аднаго і з другога боку беларускую справу залічалі, то да польскай, то да маскоўскай інтрыгі, але фактычна ні адна з гэтых старон справе не дапамагала. Зразумела, трэба было, разьбіраючыся ў самой справе Беларускага адражэньня, чакаць помачы беларусам ад польскіх землеўдась-

нікаў на Беларусі, якія ўладаюць і многамільённымі фондушамі і паходзяць ад беларускіх вяльмож. Аднак усім добра ведама, якімі жэбракамі жылі апошняе дваццацілеццё беларускія дзеячы ў Вільні, Мэнску, Беластоку, Пецярбурзі, Маскве, Кіеві, як драўна і неакуратна выходзілі беларускія часопісі, колькі беларускіх дзеячоў за гэты час памёрла ад сухотаў, поўгалоднага жыцця і немажлівасці акурата палуднаваць, ня то, што лячыцца. Гдзе-ж тут грунт для вінавачэння беларусоў у той чы іншай апоры на суседзяў?

Беларуская справа за гэты час расла, шырылася і цвіла сама сабою, стыхійна таму, што істотаю яе быў, ёсць і будзе сам беларускі народ, яго адвечнае існаванне, сіла яго адражэння, багаты скарб яго мінуўшчыны.

Так было да апошніх месяцаў 1919 году, гэта значыць, да таго часу, як пасля развалу адной магутнай славянскай дзяржавы на усходзі, паднялася другая; пасля занепаду Расеі пачала ўзмацоўвацца на касьцёх ахвяр апошніх пяці гадоў—Рэч Паспалітая Польская.

Калі да гэтага часу і былі якія выпадкі непаразуменьня паміж самымі беларускімі дзеячамі ў нацыянальна-сьведомых беларускіх арганізацыях на грунце западазрэньня той чы іншай адзінкі ў значнай прыхільнасці да патякоў, то на гэта вялікай увагі не зьвярталася і гэта не тварыла разлому. Ведама, што беларускую справу тварылі, як інтэлігэнты з народу, так і інтэлігэнты з польскай, чы расейскай

культурай і дзеся гэтага той, хто не адразу шчыра выказываў сябе ў беларускай справе, мог навалачы на сябе вінавацённе ў польскай ці расейскай арыентацыі.

Больш непрыемнай сталі адзначацца некаторыя беларусы ў польскай арыентацыі тады, калі нацыянальная справа стала справай палітычнай, а яшчэ больш, калі сіла польскіх войскаў перэмагла сілу расейска-большэвіцкай навалніцы. Ганебный росквіт польскай справы вельмі дрэнна адзваўся на некаторых беларускіх дзеячах: асабліва з вялікім жалем гэта праба падкрэсьліць адносна да тых дзеячоў, якія да гэтага часу мелі за собою вялікі стаж у 15—20 гадоў нацыянальнай работы. Звычайных авантюрнікаў, якія пайшлі ў найміты да паякоў, ніхто з беларусоў шкадаваць не можа.

І вось гэта апошняе і давяло да таго, што сярод беларускіх нацыянальна-палітычных кіраўнікоў зрабіўся ў студзеню 1919 году надлом, ад чаго ясна адзначылася та невялічная кучка людзей, якая „упала да ног“ польскага магната, як збаўцы беларускага народу ад заненаду, і ўмешала польскія грошы ў беларускую справу. Разумеца, 99% беларускага грамадзянства з паякамі не пайшла!

Каб закончыць наш агляд, звернем нарэшці яшчэ увагу на тую галіну культурнай працы на Беларусі, якая абыймае сабою выдавецкую работу, справы друкаў і распаўсюжэньне голасу грамадзянства.

Аб агульна-выдавецкай працы ў раённі польскай акупацыі гаварыць многа не трэба: гэта справа

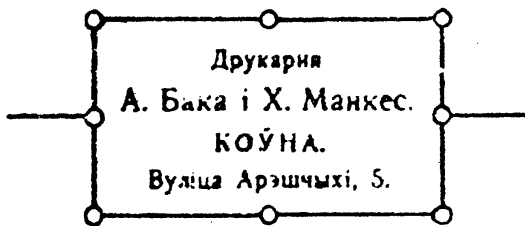
стаіць у вельмі цяжкім палажэньні. Выдаваць часопісі і пабеларуску зьявілася можнасьць толькі пасля заняцця легіонамі Менску і гэта не хутка. У восень 1919 году пачала выдавацца ў Менску полёнафільская вестка— „Звон“, якая за ўдыганьне перэд Начальнікам Польскага Панства, не спадабалася нават бліжэйшым прыяцелям кіраўнікоў яе. Праз нейкі час гэту вестку зачынілі самы выдаўцы і пачалі выпускаць другую штотдзённую газэту— „Беларусь“, якая да 1920 году утрымалася. Апроч таго, беларускія ксяндзы выдаюць у Вільні сваю каталіцкую газэтку „Крыніца“, дзе больш гавораць аб уніі, ніж аб бэзварнуковым ўводзе беларускай мовы ў касцел. Там же выходзіць яшчэ і яўна полёнафільскі тыднёвік „Беларускае Жыцьцё“. Больш ні ў Вільні, ні ў Городні німа ні воднай беларускай газэты; выдаваўшыся перэд тым у Городні „Родны Край“ і „Бацькаўшчына“, а ў Вільні „Беларуская Думка“ і „Нежалежная Беларусь“ за вельмі праўдзівыя словы, альбо забаронены ўладай, альбо зачыніліся з поваду „пераводу“ іх кіраўнікоў і супрацоўнікоў з рэдакцыю у турмы.

У Коўні выдаецца ад верасьня 1920 году ілюстраваная беларуская „Часопісь“, як вестка беларусь у Літве, а так сама ў беларускіх частках Літоўскай Арміі выходзіць сваё газэтка „Варта Бацькаўшчыны“. У Рызе беларускімі рэспубліканцамі выдаецца журнал „На чужыне“, а ў Бэрліне выходзіць на нямецкай мове „Весьці Беларускага Гірас-Бюро“. Далей -- ні на Украіне, ні ў іншых дзяржавах

беларускіх друкаў німа. Аб лёсі пачатай працы беларускага таварыства ў Кіеві „Зорка“, а так сама аб выдавецкай справі петраграцкага таварыства „Загляне сонцэ і ў нашэ ваконцэ“, чы маскоўскага выдавецтва „Покліч“ німа ніякіх вестак.

Толькі ў Вені-украінская „Воля“, ў Празе-чешская „Трыбуна“, ў Зальцвэдалі-украінская часопісь ваеннапалонных „Шлях“ калі-не-калі асьветляюць палажэньне беларускага руху, занепад беларускай культуры, няволю беларускага селянства і неўпынную барацьбу беларускіх нацыянальных жыхароў за дзержаўна-нацыянальнае адраджэньне беларускага народу.

— К а н е ц. —

„Г-ва імя Ф. Скарыны“

выпусьціла нось якія новыя

выданьні:

1. ЯЗЭП ВАРОНКО. БЕЛАРУСКАЯ СПРАВА ДА МІРАВОЙ НАРАДЫ ў ВЭРСАЛІ. Гістарычна—палітычны нарыс, Коўна. 1919. Кошт 2 рублі.

2. К. ЕЗАВІТАЎ. БЕЛАРУСЫ І ПАЛІЯКІ. Дакумэнты і факты з гісторыі акупацыі Беларусаў палякамі ў 1918 і 1919 г.г. Коўна. 1919. Кошт 10 марак.

3. М. ЗАСЕЦКІ. МІНІСТЭРСТВА БЕЛАРУСКІХ СПРАЎ за 10 месяцаў існаваньня. (I. XII. 1918. — I. X. 1919). Кароткі нарыс. Кошт 1 залаты.

4. Я. ВАРОНКО. БЕЛАРУСКІ РУХ ад 1917 да 1920 году. Кароткі агляд. Коўна. 1920. Кошт 2 залатых.

5. „БЕЛАРУСКІ ШТАНДАР“. Новая пачтовая пісулька ў фарбах з тэстамэнтам Мацея Бурачка. Коўна. 1919. Кошт 40 грошы.

СКЛАД ВЫДАЊНЯЎ.

К О Ў Н А. Вуліца Міцкевіча, 13 а.

РЭДАКЦЫЯ „ЧАСОПІСЬ“.

Замаўляючым больш як на 15 залатых перасылка дарма.

ЛІТЭРАТУРНА - ГРАМАДЗКІ
і ПАЛІТЫЧНЫ МЕСЯЧНІК

„На чужыне“

ілюстраваная часопісь беларускай калёніі
ў Рызе.

АДРЭС РЭДАКЦЫІ і КАНТОРЫ:

РЫГА. Бульвар Тотлебэна, 7, кв. 3.

ЛІТЭРАТУРНАЯ і ІНФОРМАЦЫЙНАЯ
ВЕСТКА БЕЛАРУСКАГА ЖАЎНЕРА

„Варта Бацькаўшчыны“

выходзіць у Літоўскай Чыннай Арміі.

2-гі ГОД ВYДАНЬНЯ.

Адрэс: Л. Ч. Армія. N-ы Беларускі Батальён.

Рэдакцыйная Рада.

Українська часопісь у Німеччыні

„ШЛЯХ“

ВЫХОДИТЬ ДВА РАЗЫ НА ТИЖДЕНЬ:

у середу і в суботу. Рік II.

Передплата вносіть: у Німеччыні

на місяць — 2 мар., на тры месяці — 6 м., у Чехо-Сло-
вакіі — 2,50 кор., у Францыі, Бельгіі і Швейцарыі — 1 фр.

Адреса Рэдакцыі і адміністрацыі:

Salzwe del. Grosse Stegel, 23.

КОШТ 2 ЗАЛАТЫХ.

ПАШЫРАЙЦЕ

ў беларускіх гуртках, грамадах і калё-
ніях першую ковенскую беларускую

„ЧАСОПІСЬ“

грамадзка-палітычны, літаратурны і наву-
на - гістарычны штомесячнік з ілюстрацыямі.

АДРЭС РЕДАКЦЫІ І КАНТОРЫ:

ЛІТВА (Lietuva).

КОУНА. Вуліца Адама Міцкевіча. 13 а.

2-гі год выдання.

КОШТ №—2 ЗАЛАТЫХ.

УКРАЇНСЬКИЙ ТИЖНЕВИК

„ВОЛЯ“ виходить у Відні з
кінця червня 1919 р.

під редакцією

Андрія Горленка (А. Войнаровського).

ЦІНА: поодинокє число—6 кор., місячно 24 кор.
в Швайцарії і Франції 1 фр. „ 4 фр.
в Америці . . . . . 50 цент. „ 2 дол.
в Німеччині . . . . . 2 мар. „ 8 мар.

Адреса редакції та контори:

Wien, VI., Linke Wienzeile Nr. 40—38.